

"Prințul Aurului" și pacea de la Carlowitz

Laurențiu Stroe

Secolul XVIII, "marele secol" sau secolul "fericirii", cum a fost considerat în alte regiuni europene, a găsit spațiul românesc sub amenințarea unor nori plumburii, aduși de unele dintre prevederile congresului de pace de la Carlowitz. Aici, în 1699, s-a pus pentru prima dată problema împărțirii Imperiului Otoman, a cărui suzeranitate asupra Ungariei și Transilvaniei a fost substituită cu dominația pajurilor Casei de Austria¹. Îngrijorarea față de soarta Țării Românești plutea și asupra factorilor de decizie de la București, iar domnitorul Constantin Brâncoveanu, "Altân Bey", cum îl numeau turcii, a urmărit îndeaproape desfășurarea negocierilor, printr-un agent al său, medicul de curte Iacob Pylarinos².

Acesta era considerat de către negociatorii păcii, lordul Paget și olandezul Colyer, ca un reprezentant personal al domnitorului Țării Românești, iar misiunea lui a fost, se pare, aceea de a face să nu se menționeze în tratatul încheiat nimic referitor la **statu-quo**-ul țării și la statutul internațional al acesteia, pentru a preveni o interpretare ulterioară tendențioasă din partea marilor puteri, prevenind astfel aducerea unor prejudicii grave celor două Principate dunărene³. La momentul oportun, domnitorul muntean a reușit "să obțină consimțământul diplomaților austrieci, dar și englezi, de a nu include în tratatul de pace nici o aluzie la raporturile Țării Românești cu Înalta Poartă", iată o soluție de moment a problemei orientale, aleasă de "Prințul Aurului", care nu s-a lăsat amăgit de iluzoriile promisiuni ale Ligii Sfinte, păstrând oficial tradiționalele legături cu Poarta pentru a menține neatinsă autonomia și vechile privilegii⁴.

Acțiunea politico-diplomatică a Bucureștilor a fost luată în deplină cunoștință de cauză, a fost o reușită diplomatică sau o gafă de proporții - iată întrebări la care vom încerca să dăm un răspuns. Vom porni de la "câteva încăperi ale Curții Vechi, din inima Bucureștilor, unde s-au concentrat în anii de trecere dintre al XVII-lea și al XVIII-lea veac cea mai intensă activitate din Europa de sud-est. Fire tainice, care atingeau în nord-vest Viena, în nord-est Moscova, prin Iași, Baturin și Kiev, în sud Constantinopolul și Ierusalimul, în vest Venetia, se înnodau pe masa de lucru a stolnicului Cantacuzino, care a condus politica externă a Țării Românești pe timpul a

¹ Ștefan, Lemny, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, Editura Meridiane, 1990, p. 11.

² L. Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (sec. XVIII)*, Iași, Junimea, 1986, p. 45.

³ N. Ciachir, *Istoria modernă universală*, vol. I, București, 1994.

⁴ L. Boicu, *op. cit.*

trei domnitori - fratele Șerban, nepotul Constantin și fiul Ștefan - vreme de 38 de ani⁵.

Experiență, competență, informații, legături internaționale, intuiție - iată la prima vedere trăsături dominante ale celor care, în acele timpuri apăsătoare, și-au asumat răspunderea unei politici românești externe limitate, specifică statelor autonome, o politică externă oficioasă, de multe ori secretă, tănuită⁶.

În cazul tratatului de la Carlowitz, Casa de Austria s-a mulțumit cu consacarea de drept internațional public a unei prime etape din programul său politic oriental, dar în perspectivă Habsburgii se pregăteau să "ajusteze" statutul juridic al celor două Principate Române, Țara Românească și Moldova, la dimensiunile politicii orientale a Curții de la Viena⁷.

Încă din timpul implicării sale în războiul de succesiune la tronul Spaniei, Austria a tras concluzia că, pentru a evita agravarea unor complicații gen "răscoala curuților", când turcii au încercat să reia stăpânirea asupra Transilvaniei și a Ungariei prin intermediul principelui Francisc II Rakoczy, trebuia cu orice preț Imperiul Otoman împiedicat să-și consolideze pozițiile în jurul provinciilor de graniță controlate de Curtea de la Viena. Analizii politici imperiali au trimis împăratului un memoriu avertisment, cu supratitlul "**Cauzele pentru care Austria trebuie să declare răzbel Turcilor**", având ca dată aproximativă anii 1714-1716, motivând necesitatea reactivării programului oriental al Vienei⁸.

Potrivit specialiștilor care au redactat documentul, denunțarea de către sultan a păcii de la Carlowitz era doar o chestiune de timp, deoarece structura imperială otomană avea un singur mijloc de a preveni războiul intern, prin agresiune externă. Ținte mai mult decât probabile pentru fanaticii dornici de revanșă erau Ungaria și Transilvania, lucru demonstrat prin faptul că la "granițele creștinilor", în cele două Principate Române, existau puternice fortificații și concentrări de trupe otomane, care nu mai trebuiau ignorate de generalii austrieci.

În calcul erau luate și poziția geografică, potențialul economic și faptul că prezența militară otomană în Principate amenința serios stabilitatea stăpânirii habsburgice în Transilvania și Ungaria, stimulând permanent pe unguri să se răscoale împotriva Casei de Austria.

În mod obligatoriu, pentru siguranța noilor achiziții teritoriale de la Carlowitz, Viena trebuia să-i împiedice pe otomani să-și consolideze pozițiile în Țara Românească și în Moldova. Reprezentanții Porții, în opinia analiștilor vienezi, s-ar fi eschivat de a face în tratatul de la Carlowitz vreo mențiune privind Principatele, deoarece urmăreau să-și întărească aici poziția, transformându-le în provincii

⁵ V. Căndea, *Diplomația românească sub Constantin Brâncoveanu*, în *Pagini din trecutul diplomației românești*, București, Editura Politică, 1969, p. 169.

⁶ L. Boicu, *op. cit.*, p. 15.

⁷ Veniamin Ciobanu, *Statutul politic al Principatelor Române în viziune europeană (sec. XVIII)*, Iași, Editura Universității "Al. I. Cuza", 1999, p. 22-23.

⁸ V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 48.

otomane. Mediatorii Paget și Colyer, prezenți la negocieri la insistența Porții, erau grăbiți să determine Austria să încheie pace în condițiile în care se prefigura criza spaniolă, făcând astfel eforturi de a degaja Curtea de la Viena de obligațiile militare din Orient, pentru ca aceasta să se implice deplin în proiectele viitoarei Ligi de la Haga⁹.

Au fost oare diplomații austrieci neglijenți, neintroducând în tratat măsurile de securitate necesare pentru Transilvania și, implicit, pentru Ungaria, mediatorii Paget și Colyer au făcut jocul Semilunii, urmărindu-și și propriile interese, demersurile lui Pylarinos, făcute în numele lui "Altân Bey" au coincis cu cele ale celor care, pe de o parte, urmăreau degajarea Vienei de efortul militar în Orient pentru a avea mână liberă în succesiunea la tronul Spaniei, dar, pe de altă parte, urmărind echilibrul "balanței puterii", lăsaseră prin imperfecțiunile semnalate de noi în tratat o veșnică amenințare pentru Casa de Austria, venind dinspre cele două Principate?

Pentru Viena exista o singură rezolvare pragmatică, în viziunea analiștilor imperiali: reafirmarea drepturilor suzeranității Habsburgilor asupra spațiului extracarpatic, reluând pretențiile de acest fel formulate anterior de regalitatea maghiară, moștenite prin includerea Ungariei în structura imperiului. Transpunerea în practica politică a acestei interpretări a statutului Principatelor Române se putea realiza în acele momente prin redeschiderea programului oriental imperial, folosindu-se prilejul de a intra în război împotriva Porții, alături de Venetia¹⁰. Revenind la tratatul de la Carlowitz, ne permitem să sugerăm că cei doi negociatori, Paget și Colyer, solicitați cu insistență de Poartă, au manevrat în așa fel încât în tratat să nu se facă nici o mențiune despre statutul internațional al Țării Românești, pentru a se crea un permanent focar de tensiune la noile granițe ale Austriei, printr-o posibilă și ușor de provocat diversiune otomană dinspre Principate, în condițiile unei întăriri previzibile a regimului suzeranității otomane în zonă. Diplomații austrieci, care nu puteau fi chiar atât de neglijenți cu protecția unor provincii proaspăt achiziționate, au putut lăsa întâmplător, dar mai mult ca sigur premeditat, ca în tratat să se strecoare imperfecțiuni, chiar prin omisiune, în cazul Principatelor, considerând că se-ncheiase pentru moment doar un prim episod din programul oriental, în a cărui derulare ar fi urmat cucerirea celor două principate, justificată prin moștenirea preluată de Habsburgi de la fosta regalitate maghiară, la care adăugăm motivațiile geostrategice analizate de noi până acum. Cât privește demersurile făcute din ordinul "Prințului Aurului", ele au avut la bază o prudență excesivă, pentru a împiedica pentru moment agravarea controlului otoman asupra Principatelor, ca și o acțiune de forță a Curții de la Viena, deoarece era evident că în următorii ani, atât Constantinopolul cât și Viena vor face eforturi de a modifica statutul principatelor în funcție de coordonatele programului lor politic. Dintre două rele, românii l-au ales pe cel mai mic, câștigând

⁹ J. Carpentier, F. Lebrun, *Istoria Europei*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 227.

¹⁰ V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 28.

timp în încercarea de a descifra jocul marilor puteri și de a se integra într-o combinație care să garanteze autonomia celor două Principate.

Cât privește pacea de la Carlowitz, încheiată pe fondul imposibilității Porții, din cauza anarhiei interne și a conflictului militar cu Persia, de a rezista în fața "Ligii Sfinte", putem considera că a marcat un moment important pentru relațiile internaționale, iar pentru Țara Românească "... intrând sub Austria..., soarta ei ar fi fost aceea nu de invidiat a Transilvaniei"¹¹.

Chiar dacă, după unii cercetători, după Carlowitz în Principatele Dunărene situația s-ar fi înrăutățit sub toate aspectele, ca urmare a creșterii controlului economic și politic exercitat de către Semilună¹², nu putem să ignorăm faptul că tratatul de la Carlowitz a diminuat momentan primejdia unor pretenții potențiale de anexiuni.

În 1857 danezul Schierren consemna că pentru români momentul Carlowitz produsese "prima despicare adâncă a neamului lor", aducând în același timp o modificare în conduita Poloniei față de Moldova. Chiar dacă polonezii nu au renunțat în totalitate la planurile lor de a încorpora Moldova sau de a o transforma într-un stat-tampon, nevoia de aliați a îndemnat "partida patriotică" să ducă o politică de conciliere și alianță cu Imperiul Otoman, renunțând pe moment la pretențiile de suzeranitate asupra Moldovei, dând astfel un nou curs și un nou cadru juridic de manifestare a relațiilor politice româno-polone până la pacea de la Iași, din 1792¹³.

Referindu-se la Carlowitz, A.D. Xenopol consemna că tratatul "aduse rezultatul cel prea fericit pentru noi de a nu fi smulși atunci de sub suzeranitatea turcească, ci lăsați acolo, nu e vorba îngropați într-o mocirlă, dar de noroiul căreia era să ne spele limpedele izvor al regenerării noastre morale și intelectuale, care ne cuprinsese în veacul (sec. XIX - n, L.S.) care trăim".

Pacea de la Carlowitz, când Țările Române au devenit "obiect imediat al chestiunii orientale", marcând efectiv "începutul dezmembrării Imperiului Otoman", a deschis problema orientală, plasând centrul politicii europene în răsăritul continentului, în condițiile în care "puterea musulmană a început definitiv mișcarea sa de recul", Austria a devenit și o putere balcanică, iar Rusia una europeană, fiind astfel stabiliți pentru mai bine de două secole partenerii confruntărilor din regiune. Decăderea Poloniei, avansul Austriei și apoi al Rusiei au impus Angliei și Franței să vadă în Principatele Române "ultimele bastioane ale Imperiului Otoman spre nord și est", alcătuind astfel unul dintre elementele definitorii pentru problema orientală¹⁴.

Urmărind cu atenție evenimentele din Țara Românească imediat după Carlowitz, ne propunem să analizăm un alt eveniment semnificativ al domniei lui "Altân-Bey", înregistrat în vara anului 1702, când la Mogoșoaia s-a organizat o

¹¹ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. VIII, București, 1926, p. 49.

¹² V.A. Vlasova, *Moldovsko-polskie političeskie sveaži v poslednei četverti XVII-naciale XVIII v.*, Kișinev, 1980, p. 28.

¹³ L. Boicu, *op. cit.*, p. 26.

¹⁴ A. Oțetea, *Influența Moldovei și a Țării Românești asupra politicii Porții*, în *RevArh*, 1960, nr. 1, p. 49.

consfătuire secretă, la care au participat domnitorul, stolnicul Constantin Cantacuzino, spătarul Mihai Cantacuzino, patriarhul Ierusalimului-Dosoftei, elaborându-se un plan vast de acțiune antiotomană, prezentat ulterior cancelarului Rusiei.

Participanții, "rugați și îndemnați la acest sfat de toți grecii și sârbii, bulgari, albanezi, macedoneni, precum și de românii din Transilvania, precum și de alți vecini care trăiesc în jurul Țării Românești", s-au pus în poziția unui nucleu conducător în regiune, care, punându-și nădejdea în țarul Petru cel Mare, se arăta gata să declanșeze război când țarul va deschide campania antiotomană, mai ales că "păgănu... este foarte neputincios și sărac în bani, ea și în oști și în buni sfătuitori, chiar sultanul nefiind bun să-și cârmuiască țara".

Scrisoarea trimisă cercurilor imperiale din Rusia informa, dacă mai era cazul, că "toți pravoslavnicii care trăiesc sub Cesar, sârbii și românii din Transilvania și alții, sunt siliți grozav să primească unirea bisericească", iar împăratul Austriei "face fărâdelegi și supărări mai vârtos decât turcii". Brâncoveanu și patriarhul Dosoftei cereau insistent țarului să intervină pe lângă împăratul Austriei pentru a-i lăsa pe ortodocși "în credința lor, după cum au trăit și sub turci neclintit... Cu toate că episcopul Transilvaniei și mulți popi au primit Unirea, totuși numeroși preoți mai trăiesc în credința pravoslavnică, [...], și se roagă cu lacrimi în ochi ca Măria Sa țarul să-i scrie Cezarului să-i lase să trăiască în credința lor".

Documentul reflectă decizia factorilor politici de la București de a sprijini acțiunea militară antiotomană proiectată de țar, posibilitatea ca acest conflict să devină un război al popoarelor creștine, condus de Petru I contra Porții, ca și vădita preocupare de a limita efectele Unirii cu Roma, solicitare motivată prin faptul că printre semnatori se afla patriarhul Dosoftei, că Brâncoveanu deținea avuții în Transilvania, dar și prin faptul că aceasta era locuită de români. Pentru a sensibiliza pe țar, semnatorii scrisorii se refereau la bisericile ortodoxe din Serbia și din Brașov, considerându-le ctitorii zidite, cel puțin în cazul celei din "Piața Comună" a Țărilor Române, de "strămoșii țărilor Moscovei și de domnii Țării Românești"¹⁵. Cu toate că răspunsul Rusiei a fost mai mult decât prudent, deoarece în respectivul moment aceasta nu era pregătită și nu putea risca un război cu Poarta, fiind angajată în Războiul nordic, "Altân-Bey" asigura încă din februarie 1700 pe hatmanul Mazepa că ar avea pregătiți, "în taină", pentru ruși, "câteva mii de ostași".

Pregătindu-ne să încheiem analiza noastră despre "Prințul Aurului" și tratatul de pace de la Carlowitz, din 1699, având mereu în față ideea exprimată de Nicolae Iorga, potrivit căruia "istoria noastră se înalță cu cât o cunoaștem mai bine", constatăm că firul ontologic în spațiul românesc nu a putut să fie întrerupt de interesele expansioniste ale unor imperii cărora, nu o dată, Principatele Române le-au căzut victime nevinovate. Dând dovadă de o rezistență deosebită, făcând apel la resurse pe care le putem aprecia ca inepuizabile, românii au reușit să se facă cunoscuți nu numai în zona lor geografică, ci și în altele, devenite centre europene de putere,

¹⁵ L. Boicu, *op. cit.*, p. 49-52.

"reușind uneori să-i forțeze pe puternicii lumii să ridice, fie și pentru câteva clipe istorice, privirile asupra unui popor al cărui strigăt de revoltă asupra tuturor nedreptăților ce i se făcuseră și aveau să i se mai facă nu putea fi ignorat la infinit". Mai subliniem preocuparea factorilor politici de a menține contacte permanente cu vecinii și cu puterile europene implicate în problema orientală, ca și contribuția, în funcție de împrejurări și de posibilități, la făurirea societății moderne europene¹⁶.

Căile și mijloacele preconizate și întrebuințate de conducătorii românilor în acest scop nu au fost, poate, întotdeauna, cele mai fericite, devenind în anumite cazuri veritabile săbii cu două tăișuri, dar nu trebuie uitat faptul că în destule momente existența politico-statală a românilor a fost amenințată și, pentru evitarea unor catastrofe, s-au impus soluții urgente, de alegere între sau dintre relele care se prefigurau a ceea ce ne permitem să numim răul cel mai mic. Cum altfel am putea considera sfârșitul tragic al lui "Altân-Bey", ca și al sfetnicului său principal până aproape de finalul domniei, stolnicul Constantin Cantacuzino? Chiar dacă în epocă pacea de la Carlowitz era comparată cu lumina care venea după întuneric, Principatele Române continuau să fie două corăbii care se încăpățâneau să plutească pe o mare furtunoasă.

“Le Prince d’Or” et le paix de Carlowitz Résumé

Grâce à leur position géographique, qui était à la frontière des trois grands empires qui se disputaient la suprématie politique au sud-est de l'Europe, à savoir l'Empire des Habsburg, l'Empire ottoman et l'Empire tzariste - chacun d'entre eux soutenu par d'autres grandes puissances du temps, desiruses que l'évolution de la situation politique de cette partie du continent n'affectent pas leurs propres intérêts - les représentants politiques des Roumains ont joué un rôle important dans le déroulements des événements du centre, de l'est et du sud-est de l'Europe. Pour nous en faire une image d'ensemble, il suffit de nous rapporter aux implications multiples dans le temps et dans l'espace du Carlowitz, 1699.

¹⁶ Veniamin Ciobanu, **La granița a trei imperii**, Iași, Editura Junimea, 1985, p. 5-6.